

1.02 pregledni znanstveni članek

UDK 94(497.4)355.60

prejeto: 3. 9. 2003

Nenad Plemeniti

univ. dipl. zgodovinar, Celovška cesta 143, SI-1107 Ljubljana

Osebna bojna oprema kranjskih plemičev ob koncu 16. stoletja

IZVLEČEK

Razprava skuša izpeljati rekonstrukcijo osebne bojne opreme kranjskih plemičev ob koncu 16. stoletja. Prikazu razvoja zaščitne opreme, oklepov, sledi oris različnih vrst konjeniškega orožja, ki je bilo v obravnavanem obdobju v uporabi v Evropi. S primerjavo izrazoslovja za oklepe in orožje, najdenega v virih, avtor ugotavlja vsebino samih izrazov in prikaže rekonstrukcijo bojno opremljenega kranjskega plemiča.

KLJUČNE BESEDE

oklepi, orožje, Kranjska, 16. stoletje

SUMMARY

PERSONAL COMBAT GEAR OF THE CARNIOLIAN NOBLEMEN AT THE END OF THE 16TH CENTURY

The treatise attempts to accomplish a reconstruction of personal combat gear of the Carniolian noblemen at the end of the 16th century. The presentation of the development of protective gear and armours is followed by a description of various kinds of equestrian weapons that was in the dealt period in use in Europe. With a comparison of terminology for armours and weapons found in sources, the author ascertains the content of the expressions and presents a reconstruction of a combat equipped Carniolian nobleman.

KEY WORDS

Armours, weapons, Carniola, 16th century

Zadnji landsknehti, prvi stalni vojaki

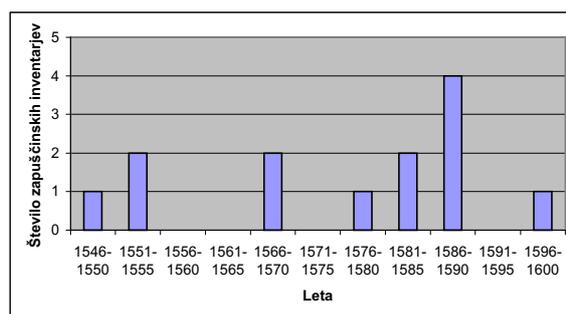
Arhivskega gradiva, ki bi nam neposredno pričalo o bojni opremi plemiča v določenem trenutku, nismo našli. Poznana so nam le posredna pričevanja o obstoju bojne opreme v obliki zapuščinskih inventarjev. Neobstojanje direktnih arhivskih podatkov o osebni bojni oborožitvi kranjskih plemičev v drugi polovici 16. stoletja nas postavlja pred težko nalogo. Kako določiti kriterij, po katerem bi lahko znotraj množice informacij prepoznali ali vsaj domnevali o obstoju osebne bojne oborožitve? Odgovor lahko najdemo na viteških nagrobnikih.

V naravi vseh oblik nagrobnikov je, da posredujejo neko podobo. Imaginarno, realno; podobo, ki jo narekujejo družbena pričakovanja. Viteški nagrobniki 16. stoletja nam zaradi svoje forme ilustrirajo plemiča. Plemiča v obliki, ki je najboljše možno predstavljala njegov družbeni status.¹ Ta podoba ni bila namenjena le njegovim stanovskim kolegom. Želela si je množično občinstvo, od kmetov, trgovcev in duhovnikov do naslednjih generacij. Vsi ti bi morali v tej formi prepoznati naročnika nagrobnika, torej plemiča. Emilijan Cevc pravi, da je šlo plemičem za manifestacijo lastne pomembnosti.² Viteški nagrobnik je bil statusni simbol.

Ob pogledu le na enega teh nagrobnikov je zunanja razpoznavnost plemiča nedvoumna. Predstavlja jo oklep. Kakor koli ga imenujemo, viteški, konjeniški, je osrednja karakteristična točka plemiških nagrobnikov oklep. Oklep je torej v drugi polovici 16. stoletja predstavljal razpoznavni znak plemiča. Lahko bi govorili celo o družbenih pričakovanjih, ki so zahtevala plemiča v popolnem konjeniškem oklepu. Tako lahko tudi razumemo kiparja G.S, ki je deloval na prelomu 16. stoletja. Le-ta je domnevno klesal plemiške nagrobnike na zalogo, da bi jim potem vdihnil dušo z imeni in grbi.³

Oklep nam bo predstavljal indikator za pričevanje o prisotnosti osebne oborožitve kranjskih plemičev v arhivskem gradivu, ki smo ga sprejeli za osnovno – v zapuščinskih inventarjih.

V Arhivu Republike Slovenije se je ohranilo trideset plemiških zapuščinskih inventarjev iz 16. stoletja. Od teh jih devetnajst vsebuje podatke o oborožitvi. Znotraj le-teh lahko z oklepom kot indikatorjem plemiške osebne oborožitve identificiramo trinajst zapuščinskih inventarjev. Njihovo razporejenost v času 16. stoletja nam prikazuje naslednja tabela.

V pregledno skupino smo uvrstili zapuščinske inventarje od leta 1580 do leta 1590. Le tako lahko dobimo čim bolj reprezentativno sliko tedanje osebne oborožitve plemiča.

Razvojna pot oklepov v drugi polovici 16. stoletja

Oklepe 16. stoletja splošno po namembnosti delimo na bojne in turnirske.⁴ V našem delu se bomo omejili le na bojne oklepe in znotraj teh le na konjeniške. Najpopolnejši (v smislu, da ga sestavljajo vsi elementi oklepa) konjeniški oklep druge polovice 16. stoletja je v strokovni literaturi poznan kot – Kūriß⁵ oziroma Harnisch.⁶ Izraza sta si vsebinsko identična. Naša izbira za izraz Kūriß izhaja na osnovi literature, za katero vemo, da se v svojem delu naslanja na vire.⁷

Kūriß tvorijo naslednji elementi: hrbtna plošča s tremi zadnjičnimi zaporedki, krožno izbočena prsna plošča s tremi do šestimi trebušnimi zaporedki,⁸ tem sta sledila nožna žepa, oklepni kavelj na zgornji desni strani prsne plošče, vrinjen ploščni ovratnik, zaprta čelada ali zaprta čelada novejšega tipa,⁹ ramenska ščitnika z velikima sprednjima in zadnjima kriloma, lomni rob, nadlahtni in podlahtni cevi, komolčna lonca z mišnicama in školjkama, oklepni ploščni rokavici, stegenska ščitnika, kolenski skledi s školjkama, golenjaka in čevlja.¹⁰

Izraz Kūriß bomo prevedli kot popolni težki konjeniški oklep. Pri tem se popolni nanaša na celovitost oklepa. Torej ga tvorijo vsi elementi oklepa. Pridevnik težki označuje uporabnost oklepa. Glavno orožje konjenikov, zaščitnih s tem tipom oklepa, je bilo kopje in je narekovalo tudi konje-

⁴ Grosz, *Der Harnisch*, str. 45 in 46.

⁵ Krenn, *Der Grazer Harnisch*, str. 49.; Krenn, *Das Steiermärkische Landeszeughaus*, str. 25; Quaas, *Eisenkleider*, str. 124.

⁶ Quaas, *Eisenkleider*, str. 123; Müller, *Europäische Helme*, str. 406.

⁷ Krenn, *Der Grazer Harnisch*, str. 51 in 52.

⁸ Grosz, *Der Harnisch*, str. 23.

⁹ Grosz, *Der Harnisch*, str. 24.

¹⁰ Grosz, *Der Harnisch*, str. 25; Krenn, *Das Steiermärkische Landeszeughaus*, str. 25.

¹ Vrišer, *Renesančni viteški nagrobniki v Sloveniji*, str. 195.

² Cevc, *Kiparstvo na Slovenskem*, str. 97.

³ Cevc, *Kiparstvo na Slovenskem*, str. 91.

niško taktiko. Govorimo o čelnem napadu s kopjem na sovražnika. Njegov namen je bil prebiti in razpršiti nasprotnikovo enoto.

Približno sredi 16. stoletja je bil že razvit novi tip konjeniškega oklepa. Zanj je bila karakteristična uporaba nove nožne zaščite – do kolen podaljšani nožni žepi s kolenskimi lonci. Imenovali so jih – Schöße.¹¹ Izraz sam pomeni krilo, sprejeli pa bomo slovenski izraz, ki ga je uvedel Ferdinand Tancik. On Schöße imenuje škrici.¹² Literatura označuje novi tip oklepa z različnima izrazoma kot sta Halbharnisch¹³ in Harnasch.¹⁴ Medtem ko je prvi izraz splošna označba, pa je Harnasch ozemeljsko omejen izraz. To je namreč augsburška oznaka za Halbharnische brez oklepnega kavla.¹⁵ V posameznih sestavnih elementih se Halbharnisch ni bistveno ločil od popolnega težkega konjeniškega oklepa. Le popolna zaščita za noge je bila nadomeščena s škrici, ki so ščitili le stegna.¹⁶

Halbharnisch uvrščamo v družino težkih konjeniških oklepov, vendar s pridevnikom polovični, saj konjenikom ni predstavljal popolne zaščite. Njegova uporaba se ni razlikovala od uporabnosti popolnega težkega konjeniškega oklepa.

Do druge polovice 16. stoletja se je izoblikoval tudi t.i. Trabharnisch. Mnenja o naravi tega tipa oklepa so nekoliko deljena, najverjetneje kot posledica neizdelanih kriterijev za ocenjevanje oklepov.¹⁷ Napadalna čelada, ploščni ovratnik, ramenska ščitnika, prsna in hrbtna plošča, popolna zaščita za roke in ploščni rokavici so sestavni elementi Trabharnischa.¹⁸

Menimo, da je Trabharnisch oklep, ki je nastal za konjeniške enote, katerih glavno orožje so bile karabinke in pištole. V tem nam pritrjuje tudi uporaba napadalne čelade, ki omogoča boljše preglednost, potrebno za natančno streljanje. Zgled za oblikovanost oklepa je izhajal iz polovičnega težkega konjeniškega oklepa. Izraz Trabharnisch prevajamo kot lahki konjeniški oklep. Pridevnik lahki se navezuje na njegovo uporabnost. Konjeniške enote, opremljene s tem tipom oklepa, niso izvajale na nasprotnika čelnih napadov. Pač pa je njihova oborožitev zahtevala konstantne spopade z nasprotnikovimi pehotnimi in konjeniški enotami – šlo je za nadlegovanje in izčrpavanje nasprotnika

– brez neposrednega stika z njim ali s kontaktom manjših intenzivnosti, kot je bilo to pri težkih konjenikih. To je naša osnova za označevanje teh oklepov kot lahkkih.

Zgoraj prikazani glavni tipi konjeniških oklepov so si delili spreminjanje in razvoj posameznih elementov oklepne ploščne zaščite, saj so izhajali iz iste osnove in si bili zato v sorodu. Dva elementa še posebej karakterizirata nakazano ujemanje. Prvi je čelada, katere razvoj bomo prikazali v naslednjem poglavju. Drugi pa je prsna plošča.

Za čas od leta 1540 do leta 1560 je bila značilna prsna plošča s sredinskim vertikalnim grebenom, ki je imel rahlo stožčasto izboklino v sredini. Tako izoblikovano jo strokovna literatura označuje z izrazom Tapulbrust, stožčasto izbočena prsna plošča.¹⁹ Povečana izboklina vertikalnega grebena od okoli leta 1560 označuje novi tip prsne plošče Gansbauch, gosji trebuh. Svojo najčistejšo obliko je gosji trebuh dosegel v osemdesetih letih 16. stoletja, ko je segal preko pasu. Med letoma 1580 in 1590 je bil gosji trebuh uveljavljen že po vsej Evropi.²⁰

V drugi polovici 16. stoletja je bil razširjen tudi tip prsne plošče imenovan Krebs. Zaradi svoje konstrukcije je ta prsna plošča omogočala večjo gibljivost. Narejena je bila iz posameznih horizontalnih med seboj zakovičenih kovinskih plošč, od katerih so bile spodnje premične.²¹ Literatura jo prevaja kot rak.²² Razlikujemo dve vrsti raka: popolni, kjer je celotna površina prsne zaščite sestavljena iz posameznih kovinskih plošč; polovični, le predel trebuha je prekrit s temi ploščami, prsa pa ščiti ena sama plošča.²³

V drugi polovici 16. stoletja je iz njega na Madžarskem izšel nov oklep – madžarski ali huzarski oklep.²⁴ Huzarski oklep so tvorili naslednji elementi: prsna in hrbtna plošča tipa rak, ploščni ovratnik in verižna srajca.²⁵ Glavo je ščitila huzarska čelada. Tip oklepa je bil izjemno priljubljen na Madžarskem in Hrvaškem.²⁶ Umeščamo ga v družino lahkkih konjeniških oklepov, predvsem na osnovi zaščite, ki jo je nudil, in načina uporabe. Zanj veljajo iste ugotovitve kot v primeru Trabharnischa, le z dodatkom, da ima mobilnost tu večji pomen.

¹¹ Grosz, *Der Harnisch*, str. 29.

¹² Tancik, *Orožje in bojna oprema*, str. 49.

¹³ Quaas, *Eisenkleider*, str. 123; Müller, *Europäische Helme*, str. 406.

¹⁴ Krenn, *Das Steiermärkische Landeszeughaus*, str. 31.

¹⁵ Bruno, *Die schönsten Waffen und Rüstungen*, str. 245.

¹⁶ Krenn, *Das Steiermärkische Landeszeughaus*, str. 31.

¹⁷ Glej razlage v Quaas, *Eisenkleider*, str. 125; Grosz, *Der Harnisch*, str. 29; Krenn, *Das Steiermärkische Landeszeughaus*, str. 53; Bruno, *Die schönsten Waffen und Rüstungen*, str. 251; Haenel, *Alte Waffen*, str. 74; Nickel, *Ullstein Waffenbuch*, str. 145.

¹⁸ Krenn, *Das Steiermärkische Landeszeughaus*, str. 26.

¹⁹ Quaas, *Eisenkleider*, str. 125.

²⁰ Krenn, *Das Steiermärkische Landeszeughaus*, str. 30.

²¹ Grosz, *Der Harnisch*, str. 34.

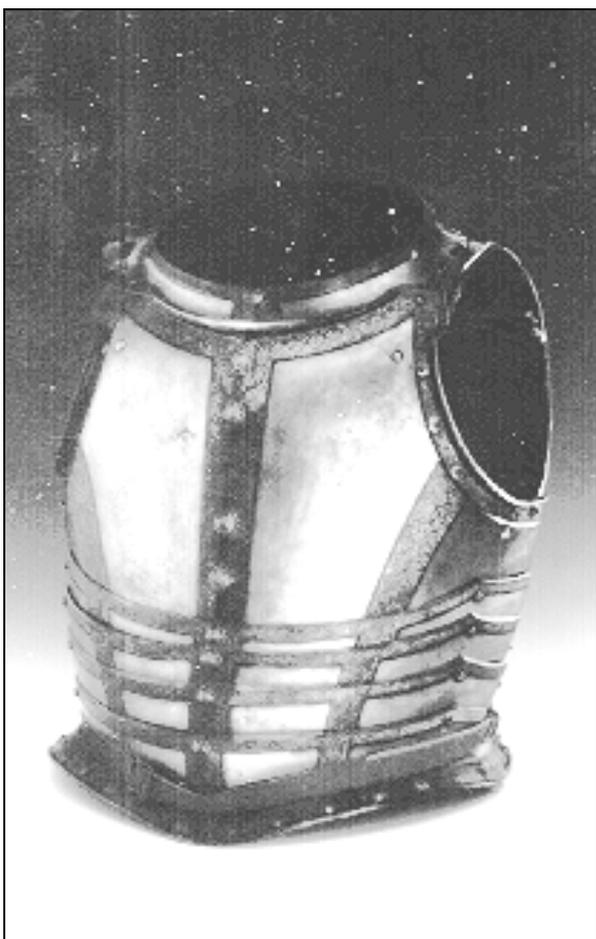
²² Tancik, *Orožje in bojna oprema*, str. 48.

²³ Grosz, *Der Harnisch*, str. 34; Haenel, *Alte Waffen*, str. 76.

²⁴ Grosz, *Der Harnisch*, str. 35.

²⁵ Krenn, *Der Grazer Harnisch*, str. 51.

²⁶ Krenn, *Das Steiermärkische Landeszeughaus*, str. 26.

Prsna in hrbtna plošča tipa polovični rak
(Narodni muzej, inv. št. 261, N 5044)

V drugi polovici 16. stoletja se je uveljavila še lažja oblika telesne zaščite – brigantina. Omogočala je vpeljavo novih dekorativnih elementov in tako predstavljala tudi statusni simbol.²⁷

Prikaz zaščitne opreme se omejuje le na idealne tipe oklepov. Ne našteva različnih variant istega tipa oklepa, ker te izhajajo iz dekorativnih ali ozemeljsko pogojenih osnov. Hkrati je bilo v drugi polovici 16. stoletja, zlasti pa v zadnjih dveh desetletjih, karakteristično opuščanje določenih elementov oklepne zaščite. Ti oklepi sami po sebi ne predstavljajo novih tipov, govorimo lahko le o nepopolnih variantah določenega tipa oklepa.

Al' je Rustung al' je Harnisch?

V zapuščinskih inventarjih smo zasledili več različnih izrazov za zaščitno opremo. Na tem mestu bomo skušali prikazati, na katere tipe oklepov so se v drugi polovici 16. stoletja nanašali uporabljeni izrazi.

V obravnavanih zapuščinskih inventarjih nastopajo naslednji izrazi, ki označujejo telesno zaščito: Pantzer Hembd,²⁸ Trappharnisch,²⁹ Harnisch,³⁰ Khurraß,³¹ Russtung,³² Rustung,³³ Rüstung.³⁴

Izraza Trappharnisch in Pantzer Hembd sta nedvoumna. Medtem ko prvi označuje lahki konjeniški oklep, drugi prikazuje verižnino oziroma verižno srajco.

Pomena izrazov Harnisch in Trabharnisch nista istovetna, saj se pojavljata v istem zapuščinskem inventarju.³⁵ Nesmiselno bi bilo oklepe enakega tipa opisati z različnima izrazoma. Odgovor na vprašanje, na kateri tip oklepa se izraz Harnisch navezuje, najdemo v zapuščinskem inventarju, ki ni v naši obravnavani skupini. V popisu lastnine Baltazarja Katzianerja iz leta 1568 se omenja pet Harnischev, sestavljenih iz hrbtne in prsne plošče tipa rak (Krebs), ter pet popolnih Harnischev.³⁶ Iz te osnove sklepamo, da izraz Harnisch opisuje huzarski oklep, saj sta le njega tvorili prsna in hrbtna plošča tipa rak. Špekulacija, da sta si po vsebini Harnisch in Trabharnisch podobna, je nesmiselna. Beseda Harnisch, ki je obema osnova, kaže na obstoj oklepa. Medtem ko je pridevnik tisti, ki določa sam tip oklepa: Trab- kot lahki, o- kot huzarski Harnisch.

Literatura pravi, da je obstoj le prsne in hrbtne plošče označen z izrazom Khurraß.³⁷ Ker se izraz pojavlja v popisu lastnine Janeza Baltazarja pl. Wernegkh sočasno z izrazom Trabharnisch,³⁸ se njegova vsebina približuje temu pomenu. Ne gre za huzarski oklep, kot smo ga prikazali v prejšnjem odstavku. Izraz Khurraß najverjetneje označuje prisotnost le prsne in hrbtne plošče. Toda kateri tip? Sestavljenost obeh iz zarivkov, kot je prsna plošča tipa rak, je etiketirana z izrazom Ruckh und Khrebs in se ne prilega v naš mozaik. Tako je opredeljen oklep, ki je bil s predpisom z dne 21. marca 1566 zahtevan za deželno konjenico.³⁹ Izraz Khurraß se zatorej nanaša le na hrbtno in prsno ploščo tipa stožčasto izbočene ali gosjega trebuha.

Rüstung je beseda z najobširnejšim pomenom glede zaščitne opreme. Izraz označuje skupek ali

²⁸ AS 309, fasc. XXXX, lit. R, št. 6, str. 137.

²⁹ AS 309, fasc. IL, lit. W, št. 4, str. 22; fasc. XII, lit. E, št. 4, str. 15.

³⁰ AS 309, fasc. XXXI, lit. S, št. 3½, str. 9; fasc. XII, lit. E, št. 4, str. 15.

³¹ AS 309, fasc. IL, lit. W, št. 4, str. 22.

³² AS 309, fasc. IL, lit. W, št. 3, str. 13; fasc. XXXX, lit. R, št. 6, str. 137; fasc. XXXIV, lit. P, št. 5, gospostvo v Ljubljani, str. 34.

³³ AS 309, fasc. IL, lit. W, št. 3, gospostvo v Ljubljani, str. 9.

³⁴ AS 309, fasc. XXXIV, lit. P, št. 4, str. 140; fasc. XXXIV, lit. P, št. 5, str. 26.

³⁵ AS 309, fasc. XII, lit. E, št. 4, str. 15.

³⁶ AS 309, fasc. XXVI, lit. K, št. 5, str. 6.

³⁷ Auer, *Schloß Ambras* str. 93.

³⁸ AS 309, fasc. IL, lit. W, št. 4, str. 22.

³⁹ AS 2, fasc. 136a, š. 231, brez pagine, 21. marec. 1566.

²⁷ Grosz, *Der Harnisch*, str. 35.

vso telesno zaščito.⁴⁰ Zanj lahko povemo le, da ne predstavlja oklepa landsknechtov. Oba sta namreč v zapuščini Baltazarja pl. Rasp omenjena sočasno.⁴¹ Torej se izključujeta. Sama pregledna skupina nam drugih indicev ne nudi. Iz popisa lastnine Apolonije pl. Tanradl iz leta 1547 je razvidna dodatna vsebina izraza Rüstung. Zaradi sočasnega nastopa z izrazoma Khurriß in Rückh und Khrebs lahko njihovo pomensko osnovo izvzamemo iz vsebine besede Rüstung.⁴² Ker izraz Khurriß, izhajajoč iz literature, označuje popolni težki konjeniški oklep, nam ob zdajšnjem vsebinskem poznanju izrazov Trabharnisch, Pantzer Hemd, Khurraß in Harnisch ostane le malo manevskega prostora za določitev vsebine izraza Rüstung. Prikazujeta se nam dve možnosti. Prva nas sili v teoretiziranje, da beseda Rüstung nima trdnega pomena. Njen fleksibilni okvir bi lahko opisoval vse oblike telesne zaščite. Vendar to ne vzdrži teže dejstev. Nesmiselno bi bilo nekatere tipe oklepov natančno označiti, sočasno pa druge površno z nekakšnim splošnim izrazom. Komisije, ki so popisovale imetja, so namreč izkazale svoje visoko znanje s poznavanjem različnih tipov oklepov. Druga možnost govori, da izraz opisuje polovični težki oklep konjenice skupaj z orožjem. Na takšno razumevanje nas napeljuje zapuščinski inventar Karla pl. Weixlburga, ki poleg izraza Rüstung ne vsebuje nobene omembe hladnega enoročnega orožja z izjemo rapirja.⁴³ Le-ta se v bojih ni uporabljal, saj je bil namenjen za dvobojevanje in za civilno oborožitev oziroma nošnja.⁴⁴ Da si plemič s polovičnim težkim konjeniškim oklepom ne bi bil sposoben priskrbeti meča, se nam vendarle zdi nesmiselno. Samo hladno orožje v obliki meča in bodala lahko direktno nadenemo na oklep. Oba sta nanj namreč pripasana in tako vsi trije elementi tvorijo enoto – Rüstung. Zatorej sprejmemo možnost, da izraz Rüstung označuje tip polovičnega težkega konjeniškega oklepa, Halbharnisch, z orožjem.

Do sedaj smo govorili le o izrazih, ki so jih komisarji uporabljali za označevanje posameznih tipov oklepov v splošnem smislu. Kako pa so označevali popolnost in sestavne dele oklepov, bomo skušali prikazati in razložiti v naslednjih odstavkih.

Lahki konjeniški oklep nastopa v naslednjih besednih zvezah:

– lahki konjeniški oklep z vsem pripadajočim,⁴⁵

– lahki konjeniški oklep z napadalno čelado.⁴⁶

Kaj pomeni besedišče z vsem pripadajočim? V zapuščinskem inventarju Wolfa Schmidta iz Ljubljane so komisarji opisali zaščitno opremo na naslednji način: ... oklep landsknechtov z vsem pripadajočim kot rokavice, napadalna čelada in oklepni ovratnik.⁴⁷ Besedna zveza z vsem pripadajočim torej opisuje vse dele oklepa, ki jih je bilo mogoče ločiti od prsne in hrbtne plošče. Skrajda vsi elementi oklepa so bili ločljive narave. Le škrice so bile lahko na prsno ploščo pripete preko usnjenih paščkov ali pa so bile zakovičene in tako neločljive. Gledano z nasprotne strani besedna zveza v obliki lahki konjeniški oklep kaže na prisotnost le prsne in hrbtne plošče tega tipa oklepa. V zapuščinskem inventarju Anastazije pl. Goldtschann je zabeležen lahki konjeniški oklep z oklepnimi narokavniki in kolenskim loncem.⁴⁸ Primer potrjuje našo domnevo o pomenu izraza Trabharnisch. V kolikor bi izraz sam opisoval kompleten oklep, dodatnih pojasnil komisarji ne bi uporabili. V drugem primeru se nam oklep, ki so ga videli komisarji, kaže le kot prsna in hrbtina plošča z napadalno čelado. Ti elementi oklepa so bili najverjetneje hranjeni skupaj kot celota.

Verižna srajca se pojavlja v zapuščinskih inventarjih samo enkrat:

– popolna verižna srajca.⁴⁹

V tem primeru bi lahko govorili o nepoškodovani verižni srajci. Morda o primerku z dolgimi rokavi kot nasprotju verižni srajci s kratkimi, ki bi bila označena kot nepopolna ali polovična. Točnejše oblikovanosti na osnovi podatkov, ki jih imamo, ne moremo določiti.

V virih je huzarski oklep opisan na naslednja načina:

– huzarski oklep,⁵⁰

– star huzarski oklep brez oklepne ovratnika.⁵¹

Način zapisa izraza, ki označuje tip oklepa in njegovo vsebino, nekoliko težje prenašamo na huzarski oklep. V drugem primeru je huzarski oklep označen brez oklepne ovratnika, zato moramo domnevati, da nam način zapisa v prvem primeru prikazuje prsno in hrbtno ploščo z oklepnim ovratnikom. Tu vidimo, da zapis oklepa v obliki njegovega tipa označuje tudi prisotnost oklepne ovratnika. Za preostale elemente oklepa še vedno menimo, da obstajajo v besedni zvezi, z vsem pripadajočim, ki pa je v obeh primerih ni. Ker se v istem zapuščinskem inventarju pojavlja

⁴⁰ Müller, *Europäische Helme*, str. 408.

⁴¹ AS 309, fasc. XXXX, lit. R, št. 6, str. 137 in prav tam, gospostvo Stara Loka, str. 108.

⁴² AS 309, fasc. XLVI, lit. T, št. 1, str. 6 in 13.

⁴³ AS 309, fasc. IL, lit. W, št. 3, str. 13.

⁴⁴ Schöbel, *Prunkwaffen*, str. 80.

⁴⁵ AS 309, fasc. IL, lit. W, št. 4, str. 22.

⁴⁶ AS 309, fasc. XII, lit. E, št. 4, str. 15.

⁴⁷ AS 1, fasc. I/127, šk. 240, mapa Militaria, zapuščinski inventar Wolfa Schmidta, 24. 7. 1586.

⁴⁸ AS 309, fasc. XVI, lit. G, št. 1, str. 4.

⁴⁹ AS 309, fasc. XXXX, lit. R, št. 6, str. 137.

⁵⁰ AS 309, fasc. XXXI, lit. S, št. 3½, str. 9.

⁵¹ AS 309, fasc. XII, lit. E, št. 4, str. 15.

tudi huzarski oklep iz hrbtna in prsna plošča tipa rak, domnevamo, da pridevnik popolni označuje prisotnost vseh elementov, ki k oklepu sodijo. Torej izraz Harnisch vsebuje prsno in hrbtno ploščo tipa rak z oklepnim ovratnikom.

Khurraß, hrbtna in prsna plošča tipa stožčasto izbočene ali gosjega trebuha, je v virih omenjena le enkrat:

– črna popolna enovita prsna in hrbtna plošča z vsem pripadajočim.⁵²

Izhajajoč iz načina zapisa, ugotovljenega iz prejšnjih primerov, so imeli komisariji pred seboj prsno in hrbtno ploščo z vsemi ostalimi ločljivimi elementi oklepa. Ker izraz Khurraß opisuje enovito prsno in hrbtno ploščo, ki sta bili del tako popolnega kot polovičnega težkega konjeniškega oklepa, je z besedno zvezo z vsem pripadajočim najverjetneje prikazan težki konjeniški oklep. Kaj potem pomeni pridevnik popolni? Najverjetnejša je razlaga, izhajajoča iz sosledja besed. Govorimo o popolnem težkem konjeniškem oklepu. Besedna zveza, z vsem pripadajočim, naj bi opozarjala na dejstvo, da oklepu ni manjkal noben element. Pridevnik popolni pa se najverjetneje nanaša na celovitost oklepa, torej popolni oklep, ki je konjenika ščitil od nog do glave. V nasprotnem primeru bi ga komisariji verjetno označili kot polovični. Dejstvo, da ga niso označili kot Kūriß, kar je oznaka za popolni težki konjeniški oklep, izhaja najverjetneje iz oblikovnih osnov. Morda so bili posamezni elementi oklepa drugače oblikovani kot tipični popolni težki konjeniški oklep in je način zapisa izkaz te razlike.

Tip polovičnega težkega konjeniškega oklepa je v virih zastopan na naslednje načine:

- polovični težki konjeniški oklep z vsem pripadajočim,⁵³
- polovični težki konjeniški oklep,⁵⁴
- polovični težki konjeniški oklep z napadalno čelado.⁵⁵

V skladu z našo razlago izraza je v drugi alineji podan polovični težki konjeniški oklep kot le prsna in hrbtna plošča tega tipa z vsemi neločljivimi elementi in orožjem. Besedna zveza z vsem pripadajočim v prvem primeru nam ilustrira celovit polovični težki konjeniški oklep z orožjem. Za tretji primer menimo, da gre za anomalijo. K polovičnim težkim konjeniškim oklepom so nosili zaprto čelado novejšega tipa ali zaprto čelado. Komisariji so verjetno nasprotje, izhajajoče iz njihovega razumevanja sestave tipa oklepa, razrešili z natančnejšo navedbo tipa čelade, ki je bila pri-

sotna. Torej polovični težki konjeniški oklep (prsna in hrbtna plošča z neločljivimi elementi) z napadalno čelado in orožjem.

Poleg oklepov vsebujejo zapuščinski inventarji množico podatkov o posameznih elementih oklepov. Prikazali bomo njihovo izrazoslovje in naše prevode oziroma njihovo razumevanje.

– Panzer Armblein⁵⁶ – oklepni narokavniki,
– Panzer Ermell,⁵⁷ Pantzer Erml,⁵⁸ Panzer Erml,⁵⁹ Panzer Ermel,⁶⁰ Pantzer Erml⁶¹ – oklepni narokavniki,

– Panzer Handtschuch,⁶² Panzer Handtschuech⁶³ – oklepne rokavice, pri katerih so prsti razčlenjeni,

– Panzer Schurz,⁶⁴ Schürz,⁶⁵ Pantzer Schurtz⁶⁶

– v literaturi se pojavlja mnenje, da izraz označuje zaščito za trebuh oziroma trebušne zaporedke.⁶⁷ Sami menimo, da izraz govori o ramenskih ščitnikih s krili ali brez njih. Izraz se namreč v večini primerov pojavlja v navezi z oklepni narokavniki. Stotnik deželne konjenice je moral biti opremljen med drugim tudi z dvema Panzer Schurzema.⁶⁸ Prisotnost dvojnih kompletov trebušnih zaporedkov na enem oklepu ni mogoča. Zato lahko izraze razumemo kot ramenske ščitnike.

– Plech Handtschuech,⁶⁹ Plech Handschuch⁷⁰ – oklepni palčniki. Izraz bi lahko prevedli tudi kot oklepne rokavice. Vendar menimo, da gre za palčnike, saj beseda Plech najverjetneje označuje način izdelave. Torej iz železnih plošč, ki so prekrivale vse štiri prste z izjemo palca.

– Ring Kraggen⁷¹ – oklepni ovratnik.

Zakaj se poleg oklepov omenja tolikšno število njegovih sestavnih elementov? Odgovor se skriva v razumevanju načina zapisa oklepov, kot smo ga predstavili v predhodnem poglavju. Ti elementi v večini primerov predstavljajo dele oklepa, ki so bili hranjeni ločeno in tako tudi popisani s strani ko-

⁵⁶ AS 309, fasc. XII, lit. E, št. 4, str. 15.

⁵⁷ AS 309, fasc. IL, lit. W, št. 3, str. 13.

⁵⁸ AS 309, fasc. IL, lit. W, št. 3, gospostvo v Ljubljani, str. 9; fasc. XXXIV, lit. P, št. 4, str. 127; fasc. XXXX, lit. R, št. 6, str. 137; fasc. XXXIV, lit. P, št. 5, gospostvo v Ljubljani, str. 34.

⁵⁹ AS 309, fasc. IL, lit. W, št. 4, str. 23.

⁶⁰ AS 309, fasc. XXXI, lit. S, št. 3½, str. 9.

⁶¹ AS 309, fasc. XXXIV, lit. P, št. 5, str. 26.

⁶² AS 309, fasc. XXXI, lit. S, št. 3½, str. 9; fasc. XXXIV, lit. P, št. 4, str. 128.

⁶³ AS 309, fasc. XII, lit. E, št. 4, str. 15.

⁶⁴ AS 309, fasc. IL, lit. W, št. 3, str. 13; fasc. IL, lit. W, št. 4, str. 23; fasc. XXXI, lit. S, št. 3½, str. 9.

⁶⁵ AS 309, fasc. XII, lit. E, št. 4, str. 15.

⁶⁶ AS 309, fasc. XXXIV, lit. P, št. 5, str. 26.

⁶⁷ Müller, *Europäische Helme*, str. 30.

⁶⁸ AS 2, fasc. 136a, š. 231, akt št. 73.

⁶⁹ AS 309, fasc. XII, lit. E, št. 4, str. 15; fasc. XXXIV, lit. P, št. 4, str. 129.

⁷⁰ AS 309, fasc. XXXIV, lit. P, št. 5, str. 26; fasc. XXXIV, lit. P, št. 5, gospostvo v Ljubljani, str. 34.

⁷¹ AS 309, fasc. XII, lit. E, št. 4, str. 15.

⁵² AS 309, fasc. IL, lit. W, št. 4, str. 22.

⁵³ AS 309, fasc. IL, lit. W, št. 3, str. 13.

⁵⁴ AS 309, fasc. XXXIV, lit. P, št. 4, str. 128; fasc. XXXIV, lit. P, št. 5, gospostvo v Ljubljani, str. 34.

⁵⁵ AS 309, fasc. XXXIV, lit. P, št. 5, str. 26; fasc. XXXX, lit. R, št. 6, str. 137.

misij. Vendar so bili v času nuje uporabljeni skupaj in tvorili celovit oklep. Domnevamo lahko, da je bil del teh elementov namenjen tudi za opremo grajske služinčadi v primeru obrambe gradu.

Od zaprte do huzarske čelade

Od različnih tipov konjeniških čelad, ki so se uporabljale v drugi polovici 16. stoletja, v zapušinskih inventarjih zasledimo le napadalno čelado – Sturmhaube. Označena je v različici Sturmbhaube.⁷² Napadalna čelada je tip konjeniške čelade, ki je bila priljubljena v drugi polovici 16. stoletja med pripadniki lahke konjenice. Poznana je v dveh variantah: odprta in zaprta. Odprta napadalna čelada pušča obraz nezaščiten. Lična poklopca sta pod brado povezana z usnjenim jermenčkom. Pri zaprti napadalni čeladi sta lična dela združena na bradi in povezana z naličnikom. Spodaj se čelada zaključuje s ploščnim ovratnikom. Pri napadalni čeladi obstaja več variant. Karakteristični skupni deli so: očesni ščitnik, greben, lična poklopca in navzdol razpotegnjen zatilni ščitnik. Poleg dela lahkega konjeniškega oklepa je bila napadalna čelada v drugi polovici 16. stoletja tudi sestavni del nekaterih polovičnih težkih konjeniških oklepov. V tem časovnem obdobju so napadalne čelade izdelovali iz temnejše kovine in so bile izjemno lahke.⁷³

Ker smo v pregledu oklepov naleteli tudi na težke oklepe različnih tipov in verižnino, moramo na tem mestu prikazati razvoj preostalih konjeniških čelad.

Šlemček (nemško Armethelm) iz prvega desetletja 16. stoletja je kmalu nadomestila njegova razvojna novotarija, t.i. zaprta čelada.⁷⁴ Lobanjski ščitnik je imel po sredini podolžen rob ali nizek greben. Naličnik, ki je bil koničasto stožčast, se je preko tečajev odpiral navzgor in je bil eno- ali večdelen. V primeru enodelnosti se je na isti način odpiral tudi bradni ščitnik. Če pa sta ga tvorila dva dela, se je ob strani razpiral. Posebnost zaprte čelade je bila njena nasaditev na preostali oklep. Poznana sta bila dva načina. V prvem se je votli tulasti spodnji rob zaprte čelade nataknil na odebeljeni zgornji rob ploščnega ovratnika. V drugem pa se je rahla odebelina roba ploščnega ovratnika prilegala utoru na notranji strani zaprte čelade. Oba načina vpetja zaprte čelade sta uporabniku omogočala veliko gibljivost in preprečevala snemanje čelade ob udarcih. Sama čelada ni slonela na temenu glave, pač pa preko ploščnega ovratnika na ramenih. Vendar pa je način nameščanja

zaprte čelade onemogočal uporabo le-te pri oklepih brez ploščnega ovratnika in pri vseh lahkih konjeniških oklepih. V drugi tretjini 16. stoletja je zaprti čeladi zaradi boljše zaščite še bolj narasel greben. Ta je zaradi svoje izstopanosti iz same čelade prestrezal udarce, ki tako niso več udarjali ob lobanjski ščitnik.

Druga oblika čelad za težke konjeniške oklepe je bila zaprta čelada novejšega tipa (nemško Mantelhelm). Nastala je v letih 1525-30 in je bila podobno oblikovana kot zaprta čelada. Imela je izrecno enodelni bradni ščitnik, široki vratni in zatilni zarivki pa so segali preko ploščnega ovratnika. Zaprta čelada novejše oblike je bila v splošni uporabi še vse do prve polovice 17. stoletja.⁷⁵

*Zaprta čelada novejše oblike
(Narodni muzej, inv. št. 18577, N 5038)*

Kot poseben tip lahke čelade se je od srede 16. stoletja uveljavljala t.i. Zischägge. Ta tip čelade je imenovan tudi huzarska čelada. Razvila se je na osnovi dolgoletnih turških vplivov na madžarsko bojno opremljenost. Imela je čebulasto oblikovan lobanjski ščitnik in gladek čelni trak s tulcem za naglavno okrasje, ki je bilo večinoma pernato. Očesni ščitnik je bil kratek, nos pa je ščitil nosni

⁷² AS 309, fasc. XXXXI, lit. S, št. 3½, str. 9; fasc. XII, lit. E, št. 4, str. 15; fasc. XXXX, lit. R, št. 6, str. 137; fasc. XXXIV, lit. P, št. 5, str. 26.

⁷³ Müller, *Europäische Helme*, str. 51.

⁷⁴ Boenheim, *Handbuch der Waffenkunde*, str. 44.

⁷⁵ Müller, *Europäische Helme*, str. 46.

kovinski trak. Lična poklopca sta bila približno polkrožna, zatilni ščitnik pa so tvorili dva do štirje zaporedki. Ta tip čelade je bil izredno priljubljen zlasti v državah, ki so mejile na Turčijo.⁷⁶

*Madžarska napadalna čelada
(Narodni muzej, inv. št. 2410, N 5040)*

Konjeniško orožje druge polovice 16. stoletja

Izbira orožja, ki je bilo konjenikom na voljo v drugi polovici 16. stoletja, je segala od hladnega do ognjenega orožja. Pojavljajo se tudi primerki, ki so imeli točno določen, specifičen namen uporabe. V skupini zapuščinskih inventarjev, ki jih obravnavamo, se pojavljajo konjeniški meč, meč, prebijalec oklepov, bodalo, sablja, bojno kladivo, pištola in karabinka oziroma arkebuza. Vsebina izrazoslovja ni problematična. Onemogoča pa nam natančneje določiti tip posameznega orožja.

Konjeniški meč se v virih pojavlja pod izrazi Reitschwert,⁷⁷ Raydtschwert,⁷⁸ Reyttschwert⁷⁹ in Rayttschwert.⁸⁰ Meč je bil v drugi polovici 16. stoletja še vedno najpomembnejše enoročno hladno orožje konjenice. Tipološko se je zanj uveljavil izraz konjeniški meč. V osnovi je bil to še vedno

t.i. enoinpolročni meč.⁸¹ V primeru konjeniških mečev je govora le o spremenjenem označevanju meča, zato da se prikaže njegovega uporabnika. Konjeniški meč je bil dolg od 100 do 120 centimetrov.⁸² Zlasti v drugi polovici 16. stoletja so meči pridobivali pri izpopolnjeni obliki ročajne zaščite.⁸³

V virih se omenja tudi Degen.⁸⁴ Razlikovanje med mečem (Schwert) in Degenom je težko. Degen je namreč meč, ki ima rezilo ob korenu ožje od 30 mm.⁸⁵ Sprva je bil Degen priljubljen le med pehoto, od srede 16. stoletja pa ga je prevzela tudi konjenica. V tej družini mečev se ilustrira trend oženja rezila, ki je tipičen za celotno 16. stoletje. V nemške dežele se je Degen razširil iz Italije v začetku 16. stoletja z razvojem bolj sofisticiranega mečevanja in preko potujočih mojstrov mečevanja.⁸⁶ Za Degen je značilna izredna razvojna pot ročajne zaščite in njene raznovrstnosti.⁸⁷ Kot posebna oblika Degena je nastal rapir. Imel je še ožje in daljše rezilo od Degena. Roka je bila zaščitena s polkrožno polno ali prebito sfero, nameščeno na mestu odbojnika.⁸⁸ Degen v naših primerih ne označuje rapirja, saj se ta pojavlja samostojno kot Rapier,⁸⁹ Rapür,⁹⁰ Rappir,⁹¹ Rapier.⁹² Degen komisarjem v drugi polovici 16. stoletja tudi ni predstavljal prebijalca oklepov, kot bomo videli v spodnjem odstavku.

Konjenica je izmed mečev tipa Degen uporabljala predvsem Pantzerstecher – prebijalec oklepov. Zapuščinski inventarji ga omenjajo kot Stecher.⁹³ Izmed vseh Degenov ima v literaturi le prebijalec oklepov v korenu besede izraz stecher.⁹⁴ Prebijalec oklepov je bil razširjen zlasti v jugovzhodni in vzhodni Evropi. Posebnost prebijalca oklepov je ekstremno ozko in trdno rezilo, dolgo povprečno okoli 150 cm. Orožje je bilo visoko specializirano in namenjeno le za vbode, saj je bilo sposobno prebiti tako verižnino kot ploščne oklepe.⁹⁵ Prebijalec oklepov je bil drugo hladno orožje konjenice.⁹⁶

V virih se sablja omenja kot Sabel,⁹⁷ Säbl,⁹⁸

81 Geibig, *Gefährlich und schön*, str. 74.

82 Krenn, Das Steiermärkische Landeszeughaus, str. 37.

83 Müller, Europäische Hieb- und Stichwaffen, str. 70.

84 AS 309, fasc. IL, lit. W, št. 4, str. 24.

85 Müller, Europäische Hieb- und Stichwaffen, str. 66.

86 Müller, Europäische Hieb- und Stichwaffen, str. 69.

87 Müller, Europäische Hieb- und Stichwaffen, str. 70.

88 Müller, Europäische Hieb- und Stichwaffen, str. 73.

89 AS 309, fasc. IL, lit. W, št. 3, str. 13.

90 AS 309, fasc. IL, lit. W, št. 4, str. 24.

91 AS 309, fasc. XXXIV, lit. P, št. 4, str. 131.

92 AS 309, fasc. XXXX, lit. R, št. 6, str. 138 in gospostvo Stara Loka, str. 108.

93 AS 309, fasc. IL, lit. W, št. 4, str. 24; fasc. XXXXI, lit. S, št. 3½, str. 8; fasc. XXXIV, lit. P, št. 4, str. 130.

94 Müller, Europäische Hieb- und Stichwaffen, str. 69-75.

95 Müller, Europäische Hieb- und Stichwaffen, str. 73.

96 Geibig, *Gefährlich und schön*, str. 78.

97 AS 309, fasc. XXXI, lit. S, št. 3½, str. 8.

98 AS 309, fasc. XII, lit. E, št. 4, str. 16.

76 Müller, *Europäische Helme*, str. 57.

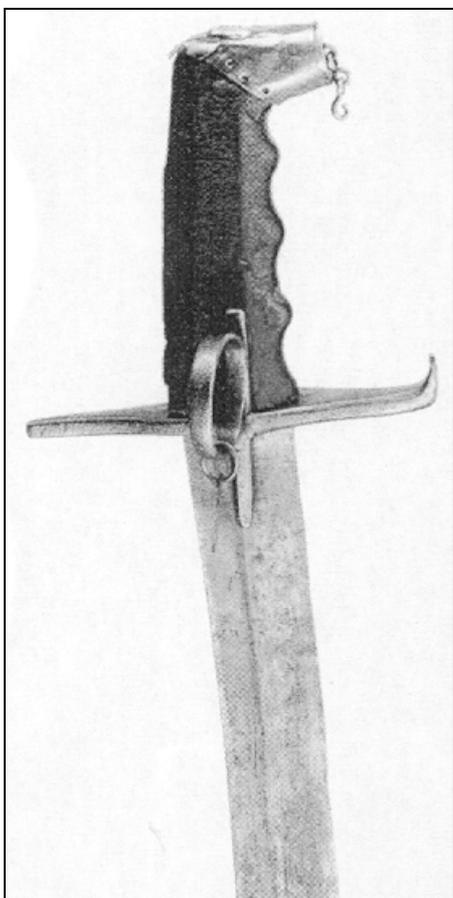
77 AS 309, fasc. IL, lit. W, št. 4, str. 24.

78 AS 309, fasc. XXXI, lit. S, št. 3½, str. 8.

79 AS 309, fasc. XXXX, lit. R, št. 6, str. 139.

80 AS 309, fasc. XXXIV, lit. P, št. 5, str. 26.

Säbl.⁹⁹ Sablja je enoročno sečno orožje z zakrivljenim rezilom. V nasprotju z mečem ima ročaj ukrivljen v smeri, nasprotno od konice rezila.¹⁰⁰ Kot glavno konjeniško hladno orožje se v Evropi v 16. stoletju ni mogla široko uveljaviti, saj je bila konjenica še vedno premočno oklepljena, sablja pa je imela premajhno udarno moč. Večjo veljavo je sablja dosegla v vojskah, katerih glavni nasprotnik so bili lahko oklepljeni in mobilnejši konjeniki. Enostavno povedano, sablja je bila posebej razširjena v deželah, ki so mejile na Osmansko državo.¹⁰¹ Sablja kot konjeniško orožje je temeljila na dveh tipih. Madžarski tip se je naslanjal na turško-perzijsko osnovo in poljski tip, ki je izhajal iz madžarskega. V naših primerih gre zaradi ozemeljske bližine najverjetneje za madžarski tip. Značilna zanj sta dolga in ozka odbojna kraka ter podaljšano sredinsko železo.¹⁰²

*Huzarska sablja iz 16. stoletja
(Narodni muzej, inv. št. 13692)*

Bodala se v zapuščinskih inventarjih omenjajo kot Dolch¹⁰³ in Stillet.¹⁰⁴ Med konjenico je bil priljubljen Stilet – mali predirač oklepov. Njegova značilnost je bilo ekstremno ozko tri- ali štiriobno rezilo s kratkim ravnim odbojnikom. Oblikovanost rezila je omogočala preboj ploščnega oklepa in tako zadajanje smrtnega udarca nasprotniku.¹⁰⁵ Dolch se v virih omenja kot italijansko bodalo. Kot značilno italijansko bodalo 16. stoletja navaja literatura prav mali predirač oklepov. Zakaj bi komisarji isti tip orožja opisovali z dvema različnima izrazoma? Nesmisel. Menimo, da se izraz italijansko bodalo nanaša na levoročno bodalo. Le-to je bilo skupaj z Degenom ali rapirjem del mečevalskega kompleta.¹⁰⁶ Bodalo se je razvilo v Španiji in je preko Italije, katere južni del so zasedali Španci, najverjetneje prišlo v nemške dežele. Če so naše ugotovitve točne, levoročno bodalo ne sodi h konjeniškemu bojnemu kompletu.

Enoročna orožja na drogu so bila pomemben del konjeniške oborožitve tudi v 16. stoletju. Zaradi velike udarne moči so bila priljubljena zlasti proti težko oklepljenim konjenikom. Enoročna orožja na drogu so bila bojni bat, bojno kladivo, jutranja zvezda na verigi in bojna sekira.

Bojno kladivo v času 16. stoletja ni doživelo večje spremembe. Lesen ročaj je bil nadomeščen z železnim, izjeme so madžarski, poljski in balkanski primerki. Kavelj kladiva je zaradi svoje izoblikovanosti pridobil ime papagajev kljun.¹⁰⁷ Tako kljun kot kladivasti hrbet sta konjeniku omogočala preboj oklepa ali njegovo udrtje do mere, da je nasprotniku povzročil smrtne rane.¹⁰⁸ Bojno kladivo je v virih označeno v obliki Strytt Hammer¹⁰⁹

V zapuščinskih inventarjih se pojavlja tudi kopje. Označeno je z izrazoma Copj¹¹⁰ in Coppi.¹¹¹ Literatura pravi, da izraz Copie ali Copi kaže na konjeniško kopje, dolgo do treh metrov, z dolgo bodno konico.¹¹²

Pištola je ročno ognjeno orožje, ki ga je mogoče uporabljati z eno roko in deluje na kratkih razdaljah.¹¹³ Prisotnost pištole v zapuščinskih inventarjih označujejo naslednji izrazi: Faustpuchsen,¹¹⁴

¹⁰³ AS 309, fasc. XXXIV, lit. P, št. 4, str. 130.

¹⁰⁴ AS 309, fasc. XXXIV, lit. P, št. 5, gospostvo v Ljubljani, str. 34.

¹⁰⁵ Müller, Europäische Hieb- und Stichwaffen, str. 79.

¹⁰⁶ Müller, Europäische Hieb- und Stichwaffen, str. 78.

¹⁰⁷ Müller, Europäische Hieb- und Stichwaffen, str. 90.

¹⁰⁸ Šercer, Oružje XVI. stolječa, str. 18.

¹⁰⁹ AS 309, fasc. XXXIV, lit. P, št. 4, str. 131.

¹¹⁰ AS 309, fasc. XXXI, lit. S, št. 3½, str. 9.

¹¹¹ AS 309, fasc. XXXX, lit. R, št. 6, gospostvo Stara Loka, str. 107.

¹¹² Boenheim, Handbuch der Waffenkunde, str. 316.

¹¹³ Radisavljevič, Prilog proučavanju porekla pištole, str. 152.

¹¹⁴ AS 309, fasc. IL, lit. W, št. 3, str. 13; fasc. IL, lit. W, št. 3, gospostvo v Ljubljani, str. 9; fasc. XXXI, lit. S, št. 3½, str. 8; fasc. XXXX, lit. R, št. 6, str. 138; fasc. IL, lit. W, št.

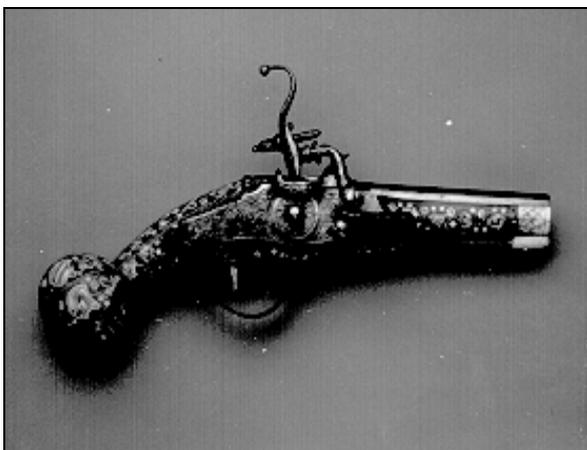
⁹⁹ AS 309, fasc. XXXX, lit. R, št. 6, gospostvo Stara Loka, str. 108.

¹⁰⁰ Šercer, *Oružje u prošlosti*, str. 15.

¹⁰¹ Müller, Europäische Hieb- und Stichwaffen, str. 75.

¹⁰² Müller, Europäische Hieb- und Stichwaffen, str. 76.

Fausst Puchsen,¹¹⁵ Faustpüchsen.¹¹⁶ V prvi polovici 16. stoletja je prišlo do odkritja kolesnega sprožilnega mehanizma, ki je omogočil oborožitev konjenice z ognjenim orožjem, kot sta pištola in karabinka.¹¹⁷ Zaradi komplicirane izdelave kolesnega sprožilnega mehanizma in posledično visoke cene pištol je te uporabljala le konjenica.¹¹⁸ Pištole s kolesnim sprožilnim mehanizmom so bile učinkovite le z razdalje od 25 do 30 m. Z 18-tih metrov so bile sposobne prestreliti lahko oklepno prsno ploščo. Nemške pištole na kolesni sprožilni mehanizem so imele konec kopita oblikovan v kroglo, imenovano Puffer. Krogla je omogočala lažje ravnanje z orožjem, saj je nudila konjeniku boljši oprijem.¹¹⁹

*Pištola z netilnim mehanizmom na kolesce
(Narodni muzej, inv. št. 1392a, N 5113)*

Slabo učinkovitost pištol so skušali puškarji nadomestiti s podaljšanjem cevi. Zato se je proti koncu 16. stoletja pojavila karabinka – ognjeno orožje s cevjo, daljšo kot pri pištolah in krajšo kot pri puškah.¹²⁰ Karabinke s kolesnim sprožilnim mehanizmom se označujejo tudi kot arkebuze. Omogočale so streljanje s konja.¹²¹ Poleg pištol in t.i. trdnjavskih pušk (Hakenbüchse) se v zapuščinjskih inventarjih pojavljajo izrazi za puške, kot so Purstpuchsen,¹²² Purstpuhsen,¹²³ Hanndtrorr,¹²⁴

Hanndtrörr,¹²⁵ Rörr,¹²⁶ Puchsen.¹²⁷ Izraz Hanndtrorr se v 16. stoletju nanaša zlasti na pehotne puške.¹²⁸ Literatura nam ne nudi preostalih indicov, po katerih bi razlikovali med karabinkami in drugimi puškami. Zato se moramo zanašati na velikost pušk in, pogojno, na prisotnost toka, ki je indikator za konjeniške primerke. Izraz Puchsen se v dveh primerih pojavlja s tokom.¹²⁹ Previdno lahko domnevamo, da gre za karabinki. Pištolo izraz gotovo ne opisuje, poleg nje pa se je le še karabinka nosila v toku. Augustin pl. Engelshausen je imel v lasti dve mali Purstpuhsen in več velikih.¹³⁰ Morda bi tudi v tem primeru male primerke lahko označili kot karabinke.

Vplivi na kompletnost bojne opreme kranjskega plemstva

Vojaška organizacija Notranje avstrijskih dežel, ki se je razvila in konsolidirala v 16. stoletju, in Vojne krajine na Hrvaškem sta nastali kot odziv na konstantno turško nevarnost večje ali manjše intenzitete. Znotraj obeh organizacij se je bojaželjnemu kranjskemu plemstvu odpiralo veliko možnosti za vojaško udeleževanje.

Vojaška organizacija Notranje avstrijskih dežel je plemiču omogočala vojaško delovanje znotraj deželne konjenice.¹³¹ Udeležba v deželni konjenici je prinašala tudi finančne ugodnosti. Vsak posameznik je namreč po končanem sklicu deželne konjenice prejel izplačilo dnevnic.¹³² Poleg sodelovanja v deželni konjenici kot konjenik je plemič lahko zasedal tudi položaje v deželnem vojaškem vodstvu.¹³³

V drugi polovici 16. stoletja je prihajalo tudi do rednega sklica najemniških vojakov iz lastne dežele. Ob vstopu v konjenico so se obvezali k celoletni vojaški pripravljenosti. Plačilo, ki so ga dobili, so tvorile čakarina in dnevnice za čas dejanskega vpoklica.¹³⁴

Po sprejetju bruškega obrambnega reda leta 1578 si je tudi kranjsko plemstvo zagotovilo vodilna poveljniška mesta v Slavonski in Hrvaški vojni krajini.¹³⁵ Med najpomembnejše pa so sodili vrhovni proviantni mojster Slavonske krajine,

4, str. 23; fasc. XII, lit. E, št. 4, str. 15; fasc. XXXIV, lit. P, št. 5, gospodstvo v Ljubljani, str. 34.

¹¹⁵ AS 309, fasc. XXXIV, lit. P, št. 4, str. 129; fasc. XXXX, lit. R, št. 6, str. 138; fasc. XXXIV, lit. P, št. 5, gospodstvo v Ljubljani, str. 34.

¹¹⁶ AS 309, fasc. XXXIV, lit. P, št. 5, str. 26.

¹¹⁷ Müller, Gewehre, Pistolen, Revolver, str. 23.

¹¹⁸ Müller, Gewehre, Pistolen, Revolver, str. 42.

¹¹⁹ Müller, Gewehre, Pistolen, Revolver, str. 53.

¹²⁰ Radisavljevič, Neki podaci o kolašicama, str. 171.

¹²¹ Müller, Gewehre, Pistolen, Revolver, str. 52.

¹²² AS 309, fasc. IL, lit. W, št. 3, str. 13.

¹²³ AS 309, fasc. XII, lit. E, št. 4, str. 15 in 16.

¹²⁴ AS 309, fasc. IL, lit. W, št. 3, gospodstvo v Ljubljani, str. 9; fasc. XXXXI, lit. S, št. 3½, str. 8.

¹²⁵ AS 309, fasc. XXXIV, lit. P, št. 4, str. 129.

¹²⁶ AS 309, fasc. XXXIV, lit. P, št. 5, str. 26.

¹²⁷ AS 309, fasc. IL, lit. W, št. 4, str. 23; fasc. XXXXI, lit. S, št. 3½, str. 8; fasc. XXXX, lit. R, št. 6, gospodstvo v Ljubljani, str. 108.

¹²⁸ Müller, Gewehre, Pistolen, Revolver, str. 36.

¹²⁹ AS 309, fasc. XXXXI, lit. S, št. 3½, str. 8; fasc. XXXX, lit. R, št. 6, gospodstvo Stara Loka, str. 108.

¹³⁰ AS 309, fasc. XII, lit. E, št. 4, str. 15 in 16.

¹³¹ Simoniti, *Vojaška organizacija*, str. 72.

¹³² Simoniti, *Vojaška organizacija*, str. 84.

¹³³ Simoniti, *Vojaška organizacija*, str. 86.

¹³⁴ Simoniti, *Vojaška organizacija*, str. 47.

¹³⁵ Simoniti, *Vojaška organizacija*, str. 75.

vrhovni proviantni mojster Hrvaške krajine, proviantni oskrbniki v Senju, Bihaču, Hrastovici, Slunju in Dubovcu.¹³⁶

Oprema konjenika deželne konjenice je bila v drugi polovici 16. stoletja že okvirno predpisana. Na sklic deželne konjenice so se morali plemiči odzvati v naslednji opremi: hrbtna in prsna plošča tipa rak, oklepni narokavniki, oklepne rokavice ali oklepni palčniki, napadalna čelada, par dobrih pušk (verjetno arkebut) in črno ogrinjalo.¹³⁷ Ne omenja se hladno orožje, kar nakazuje na njegovo samoumevno prisotnost, gotovo vsaj v obliki konjeniškega meča. Vendar predpis opozarja na drugačen problem. Akt najverjetneje zahteva najosnovnejšo oborožitev za konjenike, ki so se zbrali na naboru. Z drugimi besedami, kaže nam na neurejeno vprašanje oborožitve in bojne opreme deželne konjenice. Plemiči in ostali udeleženci so se na naboru prikazali v najrazličnejših kombinacijah zaščitne opreme in oborožitve. Vprašanje, ki se nam tu zastavlja, je, zakaj so plemiči odhajali na zборе deželne konjenice v raznovrstni opremi?

Odgovor leži v finančah. Plemič, ki je na zborih sodeloval, je moral poskrbeti za lastno bojno opremo in tudi bojno opremo vseh konjenikov, ki so ga spremljali. Le redkokateri plemič je na zборе deželne konjenice prihajal sam.

Financiranje takšnih podvigov je bilo za plemstvo navkljub vsemu veliko finančno breme. V drugi polovici 16. stoletja je v Gradcu veljal nakup te kega konjeniškega oklepa 35 do 150 renskih goldinarjev (r.g.), lahkega konjeniškega oklepa 7½ do 8 r.g., huzarskega oklepa 7 r.g. in oklepnega ovratnika 1½ r.g.¹³⁸ Približno desetletje prej, v letu 1565, je Wilhelm pl. Praunspurger za udeležbo na zboru deželne konjenice, trajajočo osemnajstih dni, za tri konjenike in zase dobil 24 r.g. plačila.¹³⁹ Jeseni je isti plemič sodeloval na zboru deželne konjenice s štirimi konjeniki. 42 r.g. in 40 kr. je bilo plačilo, ki ga je prejel za štirideset dni službe.¹⁴⁰ V skorajda dvomesečni službi se je njegova osebna blagajna obogatila najmanj za 18 r.g. in 40 krajcarjev (kr.), če domnevamo, da je plačilo enakomerno razdelil na vse udeležence. Najverjetneje pa je sebi namenil več denarja kot svojim spremljevalcem. V istem letu je za dvainvajset dni služenja v deželni konjenici Baltazar pl. Rasp s svojim konjenikom prejel 22 r.g. plačila.¹⁴¹ Teoretično je bilo torej njegovih najmanj 11 r.g.

Zneski, izplačani za sodelovanje v deželni konjenici, najverjetneje niso zadoščali za plačilo zaščitne opreme in orožja, ki so ju plemiči s svojimi spremljevalci potrebovali. 4. marca 1582 je namreč Baltazar pl. Rasp izdal zadolžnico okleparju iz Ljubljane Henriku Weissu za 50 r.g. denarja.¹⁴² Kaj drugega kot celoten oklep, morda njegove posamične elemente ali čelado je bil naročil Baltazar? Morda več oklepov? Kakor koli, znesek 50 r.g. je bil tako velik, da ga Baltazar ni bil zmožen izplačati na mestu samem. Gledano drugače, izdelana zaščitna oprema je bila izjemno draga. Eno nadstropna hiša v Gorici, Trstu ali Reki je namreč v 16. stoletju veljala od 50 do 100 r.g.¹⁴³

Gospodarstvo na Kranjskem je bilo proti koncu 16. stoletja v zastoju. V takšen položaj ga je v zadnjem desetletju spravila tudi vpeljava dvojnega računskega sistema v Notranje avstrijskih deželah. Kraji z beneško veljavo so bili v slabšem menjalnem položaju kot ozemlja, kjer se je utrdila nemška veljava.¹⁴⁴ Cene so se v obdobju 16. stoletja silno dvignile, v nekaterih primerih celo za 300%.¹⁴⁵ Na slabe gospodarske razmere nas opominjajo tudi kmečki upori. V drugi polovici 16. stoletja se je na Kranjskem zvrstilo štirinajst uporov različnih magnitud. V primerjavi s predhodnimi desetletji je število uporov na Kranjskem v času polagoma raslo.¹⁴⁶

Obdobje	1351-1400	1401-1450	1451-1500	1501-1550	1551-1600
Število uporov	1	0	12	11	14

Upori ne odražajo le stiske kmečkega sloja. Govorijo nam tudi o povečanih finančnih potrebah plemstva, ki je želelo zadovoljiti svojemu stanu primeren način življenja.¹⁴⁷ Nabava bojne opreme (enkrat ali dvakrat v življenju) je bila v primerjavi z zaslužkom v deželni konjenici gotovo velika investicija.

Tako lahko morda lažje razumemo, zakaj je v ohranjenih zapuščinskih inventarjih le trinajst primerov, kjer je bila zabeležena prisotnost oklepov. Strošek, ki ga je nakup oklepa predstavljal, je bil najverjetneje za mnoge plemiče v stagnirajočem gospodarstvu prevelik finančni zalogaj. Nabava tako dragega izdelka je bila za nevojaške namene, kot npr. "razstavni" eksponat ali kot okras prostorov, nesmotrna. Mnenje, da se lahko malo število omenjenih oklepov opraviči s tem, da so se

¹³⁶ Simoniti, *Vojaška organizacija*, str. 70.

¹³⁷ AS 2, fasc. 136a, šk. 231, Akt z dne 21. 3. 1566, brez oznake strani.

¹³⁸ Roth, *Wieviel kostet ein Harnisch?*, str. 23.

¹³⁹ AS 2, fasc. 153, šk. 264, prva mapa, 31. 7. 1565.

¹⁴⁰ AS 2, fasc. 153, šk. 264, prva mapa, 3. 11. 1565.

¹⁴¹ AS 2, fasc. 153, šk. 264, prva mapa, 28. 10. 1565.

¹⁴² AS 309, fasc. XXXX, lit. R, št. 6, str. 8.

¹⁴³ Matjašič, *Pohlep po turškem blagu*, str. 63.

¹⁴⁴ Gestrin, *Mitninske knjige*, str. 94.

¹⁴⁵ Gestrin, *Mitninske knjige*, str. 97.

¹⁴⁶ Vilfan, *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*, str. 502-03.

¹⁴⁷ Reisenleitner, *Vocelka, Plemiška kultura v habsburški monarhiji*, str. 38.

izgubili ali so bili pozabljen v nekem drugem kraju, je nesmiselna. Komisarji, ki so popisovali zapuščino umrlih plemičev, so bili namreč natančni. Tako so celo zabeležili, da so bili trije oklepi, najdeni pri Karlu pl. Weixelbergu, v resnici lastnina bratov Hansa in Wilhelma pl. Lamberg.¹⁴⁸ Erhard pl. Pellzhofer je imel shranjene tri pare oklepnih narokavnikov od štirih pri Andreasu pl. Apfaltrerju.¹⁴⁹ Zanimivo je, da plemstvo ni metalo proč niti polomljenega orožja.¹⁵⁰ Vzrok za takšno obnašanje bi iskali v dragocenosti in visoki nabavni ceni orožja. Prisotnost oklepov v zapuščinskih inventarjih lahko nakazuje le eno. Plemič, ki je imel oklep, ga je gotovo tudi uporabljal. In tu smo prišli do enačbe – če je plemič imel oklep, je bil vojaško dejaven.¹⁵¹

S pomočjo viteških nagrobnikov lahko pokažemo, da so bile družbene zahteve in pričakovanja do moškega dela plemstva visoka. Drugače povedano, bojujoči se plemiči so si bili prisiljeni zagotoviti najboljšo bojno opremo in oborožitev v okviru lastnih finančnih zmožnosti. Družbena fikcija je plemiča dojemala kot finančno preskrbljenega in sposobnega takšnih stroškov, ne glede na dejanski gospodarski položaj posameznika.

Naslednja okoliščina, ki od nas zahteva prištevanje najboljših bojnih opreme plemiču, je njegova želja po preživetju. V nasprotju z ostalimi sloji družbe je bila ta pri plemstvu najbolj izražena. In pri njih je bil strah pred izumrtjem družine najbolj izrazit. Plemstvo 16. stoletja je bilo edini družbeni sloj z razvitim zgodovinskim spominom. Kazal se je v nastajanju t.i. družinskih kronik, ki so se v drugi polovici stoletja pojavile med plemstvom.¹⁵² Družinske kronike niso bile samo prikaz zgodovine posamične družine. Bile so tudi testament dejavnosti njenih posameznikov. Pričevale so o položajih, ki so jih posamezniki dosegli, in preko njih o pomembnosti plemiške družine. Pomagale so ustvarjati mite o določenih članih in bile tudi sredstvo samopoveščevanja ter družbenega postavljanja, kar je v človeški družbi prisotno še danes.¹⁵³

Glede bojne opremljenosti poveljniškega kadra obstajajo le splošna navodila. Predpis iz leta 1573

pravi, da mora stotnik deželne konjenice na službovanje priti z oklepom za konja, z najmanj dvema puškama, oklepnimi narokavniki, ramenskimi ščitniki, vso pripadajočo opremo ter oklepljen.¹⁵⁴ Samoumevno je, da se je poveljniški položaj izkazoval tudi v kakovostnejši in dekorativnejši opremi. Okoliščine, ki smo jih nakazali in so vplivale na opremljenost plemiča v enotah deželne konjenice, lahko tako za poveljujoči kader le potenciramo.

Prikazani dejavniki nam bodo omogočali, da izmed bojne opreme, omenjene v zapuščinskih inventarjih, najboljše primerke pripišemo osebnim oborožitvi plemiča.

Rekonstrukcija bojne opremljenosti kranjskega plemstva med letoma 1580 in 1590

Med zapuščinskimi inventarji plemičev, ki so dijo v našo obravnavano skupino, lahko le za štiri z vso gotovostjo trdimo, da so v času svojega življenja sodelovali v vojaških enotah. Iz ohranjenih virov lahko razberemo, da gre za najmanj enkratno ali dvakratno udeležbo v enotah deželne konjenice. Kolikokrat so se dejansko vojaško udeleževali, je nemogoče ugotoviti.¹⁵⁵

Karl pl. Weixlburg je še z dvema spremljevalcema v letu 1565 v deželni konjenici služil sedemnajst dni.¹⁵⁶ V njegovi zapuščini so komisarji našli naslednje oklepe in orožje na posestvu Dvor – Weixelstein:

- trije stari polovični težki konjeniški oklepi z vsem pripadajočim in orožjem (Russtungen),
- trije pari oklepnih narokavnikov (Panzer Ermell),
- dva para ramenskih ščitnikov (Panzer Schurz),
- en dober par pištol (Faustpuchsen),
- potlej še deset starih pištol (Faustpuchsen), poleg nekaj precej izrabljenih,
- rapir (Rapier), ki je deloma pozlačen po odbojniku in glaviču.¹⁵⁷

Karl je imel na voljo polovični težki konjeniški oklep z opasanim mečem in bodalom. Rapir s pozlačenim odbojnikom in glavičem je gotovo sodil k njegovi gosposki oziroma civilni nošnji. V boju je uporabljal vsaj še dve pištoli, kot je to zahteval predpis o opremljenosti deželne konjenice.¹⁵⁸

¹⁴⁸ AS 309, fasc. IL, lit. W, št. 3, gospostvo v Ljubljani, str. 9.

¹⁴⁹ AS 309, fasc. XXXIV, lit. P, št. 4, str. 128.

¹⁵⁰ Za primere glej ARS, AS 309, fasc. IL, lit. W, št. 3, str. 13 (za puške); fasc. XXXI, lit. S, št. 3/2, str. 8 (konjeniški meč s polomljenim odbojnikom, stara zlomljena sablja).

¹⁵¹ Že samo nabava oklepa kaže na namen njegove uporabe, ne glede na to, ali je bil nato resnično uporabljen. Plemiča so lahko višji vzroki odvrnili od uporabe, npr. prezgodnja smrt in podobno.

¹⁵² Radics, Familien-Chroniken krainischer Adeliger, str. 1 (za družini Herberstein, Lamberg), str. 2 (za družino Gall), če naštejemo le primere za 16. stoletje.

¹⁵³ Npr. na državni ravni. Zgodovine držav ali narodov oskrbujejo njihove pripadnike z materialom za samopoveščevanje. Najlepši primer je pomen Napoleona I. za Francoze.

¹⁵⁴ AS 2, fasc. 136a, šk. 231, akt št. 72.

¹⁵⁵ Ohranjenost virov o pogostosti vojaškega delovanja posameznega plemiča je minimalna. Zato je rekonstrukcija posamezne vojaške kariere izjemno težka.

¹⁵⁶ AS 2, fasc. 153, šk. 264, 20. 8. 1565.

¹⁵⁷ AS 309, fasc. IL, lit. W, št. 3, str. 13.

¹⁵⁸ AS 2, fasc. 136a, šk. 231, Akt z dne 21. 3. 1566, brez oznake strani.

Komisarji so pri Erhardu pl. Pellzhoferju na gradu Zapuže – pod rubriko Mannßwehr und Rüstung – v letu 1587 zapisali v inventar:

- štirje oklepni narokavniki (Pantzer Erml),¹⁵⁹ od teh se trije pari nahajajo pri Andreasu pl. Apfaltrerju,
- tri prsne in hrbtne plošče polovičnega težkega konjeniškega oklepa z neločljivimi elementi in orožjem (Rüstungen),
- dva para oklepnih rokavic (Pantzer Handschach),¹⁶⁰
- dva para pločevinastih oklepnih palčnikov (Plechhandschach),
- tri pištole (fausst Puchsen) z njihovimi toki, smodnišnicami ...,¹⁶¹
- dva rapirja (Rappir),
- prebijalec oklepov (Stecher),¹⁶²
- bojno kladivo (Strytt Hammer).¹⁶³

Erharda pl. Pellzhofer so na konju ščitili prsna in hrbtne plošče polovičnega težkega konjeniškega oklepa, škrice in oklepne rokavice. V desnici je najverjetneje vihtel konjeniški meč. Bojno kladivo in prebijalec oklepov sta bila pripeta na sedlo, poleg pa v tokih še vsaj dve pištoli. Dobrih dvajset let pred popisom zapuščine je Erhard še s petimi konjeniki sodeloval na zboru deželne konjenice. Za osemnajst dni službovanja mu je bilo izplačano 48 r.g. denarja.¹⁶⁴

Tudi Baltazar pl. Rasp je z enim konjenikom sodeloval v deželni konjenici v letu 1565.¹⁶⁵ Kasneje je napredoval v položaj deželnega plačilnega mojstra za Hrvaško in Primorsko krajino (Obristkriegszahlmeister der Kroatische und Meergranze)¹⁶⁶ Zapuščinski inventar Baltazarja pl. Raspa je bil izgotovljen leta 1587. Med drugim je bilo v Ljubljani shranjeno:

- dva para oklepnih narokavnikov (Pantzer Erml),
- ena popolna verižna srajca (Pantzer Hembd),
- stara prsna in hrbtne plošče polovičnega težkega konjeniškega oklepa z neločljivimi elementi in orožjem (Russtung) ter dvema napadalnima čeladama (Sturmbhauben),¹⁶⁷

- štirje pari pištol (Fausst puchsen), med temi dva para z njima pripadajočima tokoma,...
- še ena pištola (Faustpuchsen) skupaj s tokom ...,
- štirje rapirji (Rappier),¹⁶⁸
- štirje konjeniški meči (Reytt Schwerdt), eden izmed teh posrebren.¹⁶⁹

Baltazar pl. Rasp se je v bojnih enotah najverjetneje pojavil v prsni in hrbtne plošči polovičnega težkega konjeniškega oklepa, škricami, napadalno čelado in oklepnimi narokavniki. V nožnici za pasom je visel konjeniški meč, v tokih na sedlu pa gotovo vsaj dva para pištol.

Oklepna in bojna zapuščina Wilhelma pl. Praunspergerja je bila velika. Komisija je v letu 1589 na gospostvu Ponoviče popisala:

- dva para prsne in hrbtne plošče polovičnega težkega konjeniškega oklepa z neločljivimi elementi in orožjem (Rüstungen), skupaj z napadalno čelado (Sturmbhauben),
- en par oklepnih palčnikov (Plachen Handschuch),
- dva para oklepnih narokavnikov (Pantzer Erml),
- štirje slabi ramenski ščitniki (Pantzer Schurtz),
- enajst pištol (Faustpüchsen), od teh štiri stare (Rohr) in tri nove kratke puške (Röhr),
- konjeniški meč (Rayttschwerdt) z ujedkanim srebrom.¹⁷⁰

Bojna zaščitna oprema Wilhelma pl. Praunspergerja je bila podobna predhodnemu primeru s pridodanimi oklepnimi palčniki. Za ubijanje nasprotnikov je imel na voljo konjeniški meč, minimalno dve pištoli in najverjetneje še dve karabinki. Za Wilhelma je znano, da je bil v zgodnejših letih vojaško dejavnejši v primerjavi z zgoraj omenjenimi osebami. V letu 1565 ga namreč kar dvakrat srečamo med deželno konjenico.¹⁷¹

Za preostale tri plemiče, ki so še ostali v obravnavani skupini, je pregled nekoliko bolj pester in zanimiv (tabela).

¹⁵⁹ AS 309, fasc. XXXIV, lit. P, št. 4, str. 127.

¹⁶⁰ AS 309, fasc. XXXIV, lit. P, št. 4, str. 128.

¹⁶¹ AS 309, fasc. XXXIV, lit. P, št. 4, str. 129.

¹⁶² AS 309, fasc. XXXIV, lit. P, št. 4, str. 130.

¹⁶³ AS 309, fasc. XXXIV, lit. P, št. 4, str. 131.

¹⁶⁴ AS 2, fasc. 153, šk. 264, 29. 8. 1565.

¹⁶⁵ AS 2, fasc. 153, šk. 264, 28. 10. 1565.

¹⁶⁶ AS 1075, mapa 208.

¹⁶⁷ AS 309, fasc. XXXX, lit. R, št. 6, str. 137.

¹⁶⁸ AS 309, fasc. XXXX, lit. R, št. 6, str. 138.

¹⁶⁹ AS 309, fasc. XXXX, lit. R, št. 6, str. 139.

¹⁷⁰ AS 309, fasc. XXXIV, lit. P, št. 5, str. 26.

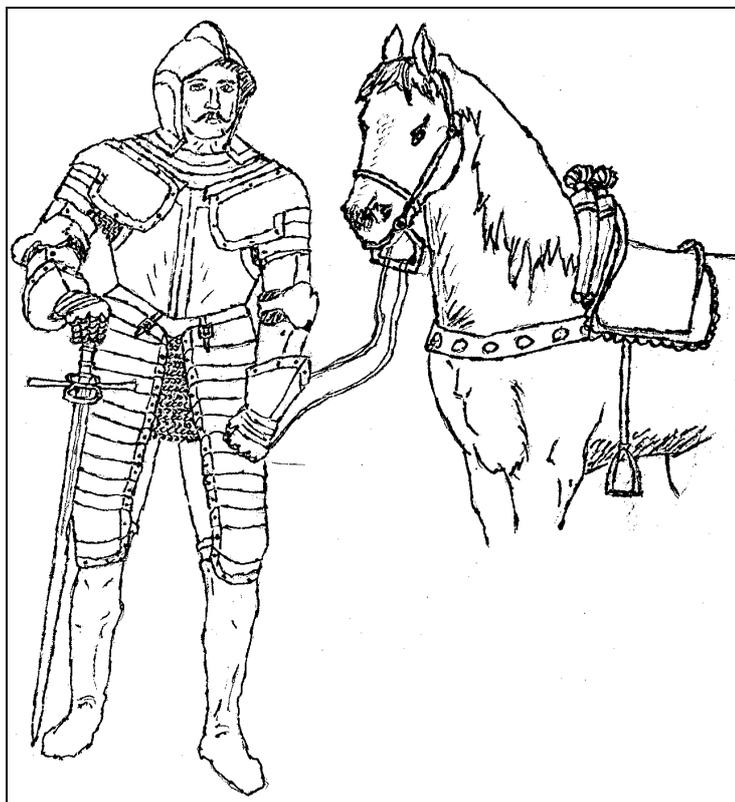
¹⁷¹ AS 2, fasc. 153, šk. 264, 1. julij 1565 in 3. november 1565.

Oprema/Plemič	Janez Baltazar pl. Wernegkh	Albert pl. Semenitsch	Augustin pl. Engelshauer
Tip oklepa	Počrtnjen polovični težki konjeniški oklep ¹⁷²	Huzarska prsna in hrbtna plošča, ramenski ščitniki, oklepni narokavniki, rokavice, napadalna čelada ¹⁷³	Prsna in hrbtna plošča lahkega konjeniškega oklepa, napadalna čelada, oklepni narokavniki, rokavice, ramenski ščitniki ¹⁷⁴
Hladno orožje	Konjeniški meč, prebijalec oklepov ¹⁷⁵	Konjeniški meč, prebijalec oklepov, ¹⁷⁶ morda kopje ¹⁷⁷	Sablja, prebijalec oklepov ¹⁷⁸
Ognjeno orožje	Minimalno dve pištoli ¹⁷⁹	Dve pištoli, morda ena karabinka ali več ¹⁸⁰	Minimalno dve pištoli, ¹⁸¹ morda dve karabinki ¹⁸²

O minimalno dveh pištolah govorimo zato, ker je predpis o opremljenosti deželnih konjenikov iz leta 1566 zahteval vsaj dve puški.¹⁸³

Na osnovi prikazanega sledi, da so povprečen izgled bojno delujočega kranjskega plemiča med

letoma 1580 in 1590, verjetno pa v celotni drugi polovici 16. stoletja, tvorili: polovični težki konjeniški oklep z napadalno čelado, konjeniški meč, prebijalec oklepov in minimalno dve pištoli. Naš povprečen junak je izgledal takole:

¹⁷² AS 309, fasc. II, lit. W, št. 4, str. 22.

¹⁷³ AS 309, fasc. XXXXI, lit S, št. 3½, str. 9.

¹⁷⁴ AS 309, fasc. XII, lit. E, št. 4, str. 15.

¹⁷⁵ AS 309, fasc. II, lit. W, št. 4, str. 24.

¹⁷⁶ AS 309, fasc. XXXXI, lit. S, št. 3½, str. 8.

¹⁷⁷ AS 309, fasc. XXXXI, lit. S, št. 3½, str. 9.

¹⁷⁸ AS 309, fasc. XII, lit. E, št. 4, str. 16.

¹⁷⁹ AS 309, fasc. II, lit. W, št. 4, str. 23.

¹⁸⁰ AS 309, fasc. XXXXI, lit. S, št. 3½, str. 8.

¹⁸¹ AS 309, fasc. XII, lit. E, št. 4, str. 15.

¹⁸² AS 309, fasc. XII, lit. E, št. 4, str. 16.

¹⁸³ AS 2, fasc. 136a, šk. 231, Akt z dne 21. marec 1566, brez oznake strani.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- AS – Arhiv Republike Slovenije
 AS 1 – Vicedomski urad za Kranjsko
 AS 2 – Deželni stanovi za Kranjsko, Registratura I
 AS 309 – Zapuščinski inventarji
 AS 1075 – Rodovniki

LITERATURA

- Auer, Alfred: *Schloß Ambras*. Wien : Kunsthistorisches Museum, 1996.
- Boenheim, Wendelin: *Handbuch der Waffenkunde*. Graz 1966.
- Bruno, Thomas: *Die schönsten Waffen und Rüstungen aus europäischen und amerikanischen Sammlungen*. Heidelberg, München : Keyserische Verlagsbuchhandlung, 1963.
- Cevc, Emilijan: *Kiparstvo na Slovenskem med gotiko in barokom*. Ljubljana: Slovenska matica 1981.
- Geibig, Alfred: *Gefährlich und schön : Eine Auswahl historischer Waffen aus den Beständen der Kunstsammlungen der Veste Coburg*. Coburg : Coburger Landesstiftung, 1996.
- Gestrin, Ferdo: *Mitninske knjige 16. in 17. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti (Viri za zgodovino Slovencev; knj. 5), 1972.
- Grosz, August: *Der Harnisch* (Führer durch die kunsthistorischen Sammlungen in Wien, Heft 20). Wien (brez letnice izdaje, domnevno 1932 ali 1933).
- Haenel, Erich: *Alte Waffen* (2. Aufgabe). Berlin : R. C. Schmidt & Co. (Bibliothek für Kunst- und Antiquitäten-Sammler ; Bd. 4) 1920.
- Krenn, Peter: *Das Grazer Harnisch : in der Türkenabwehr : Sonderausstellung im Ecksaal des Joanneums Graz 4. Jun – 4. Juli 1971* (ur. Peter Krenn). Graz : Landesmuseum Joanneum (Veröffentlichungen des Landeszeughauses Graz; 8), 1971, str. 47-58.
- Krenn, Peter: *Das Steiermärkische Landeszeughaus in Graz : eine Übersicht über seine Geschichte und seine Waffen*. Graz : Landesmuseum Joanneum (Veröffentlichungen des Landeszeughauses Graz; 2), 1974.
- Matjašič, Marjan: *Pohlep po turškem blagu. Srečanje z Jutrovim na ptujskem gradu*, (ur. Marjeta Ciglencečki in Maximilian Grothaus). Ptuj : Pokrajinski muzej Ptuj 1992, str. 59-64.
- Müller, Heinrich: *Europäische Helme*. Berlin : Militärverlag der Deutschen Demokratischen Republik, 1971.
- Müller, Heinrich: *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. Berlin : Militärverlag der Deutschen Demokratischen Republik, 1981.
- Müller, Heinrich: *Gewehre, Pistolen, Revolver – Europäische Jagd- und Kriegswaffen des 14. bis 19. Jahrhunderts*. Berlin : Brandenburgisches Verlagshaus, 1997.
- Nickel, Helmut: *Ullstein Waffenbuch, Eine kulturhistorische Waffenkunde mit Markenverzeichnis*. Frankfurt/M-Berlin-Wien 1974.
- Quaas, Gerhard: *Eisenkleider : Plattnerarbeiten aus drei Jahrhunderten aus der Sammlung des Deutschen Historischen Museums*. Berlin : Deutsches Historisches Museum (Bausteine / Deutsches Historisches Museum ; Teil 7), 1992.
- Radics, Peter von: *Familien-Chroniken krainischer Adeliger im 16. und 17. Jahrhundert. Mitteilungen des Musealvereins für Krain*, XVI. Jahrgang, 1903, Heft I., II., str. 1-27.
- Radisavljević, Slobodan: *Neki podaci o kolašicama. Vesnik vojnog muzeja JNA*, 1956, št. 3, str. 148-171.
- Radisavljević, Slobodan: *Prilog proučavanju porekla pištolja. Vesnik vojnog muzeja JNA*, 1957, št. 4, str. 152-170.
- Reisenleitner, Markus in Vocelka, Karl: *Plemiška kultura v habsburški monarhiji v zgodnjem novem veku. Srečanje z Jutrovim na ptujskem gradu, razstavni katalog* (ur. Marjeta Ciglencečki in Maximilian Grothaus). Ptuj : Pokrajinski muzej, 1992, str. 37-42.
- Roth, P. W.: *Wieviel kostet ein Harnisch? Das Grazer Harnisch : in der Türkenabwehr : Sonderausstellung im Ecksaal des Joanneums Graz 4. Jun – 4. Juli 1971* (ur. Peter Krenn). Graz : Landesmuseum Joanneum (Veröffentlichungen des Landeszeughauses Graz; 8), Graz 1971, str. 22-24.
- Schöbel, Johannes: *Prunkwaffen : Waffen und Rüstungen aus dem Historischen Museum Dresden*. 3. Aufgabe. Berlin : Militärverlag der Deutschen Demokratischen Republik, 1983.
- Simoniti, Vasko: *Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju*. Ljubljana : Slovenska matica, 1991.
- Šercer, Marija: *Oružje XVI. stolječa. Seljačka buna, Katalog izložbe u povodu 400. obljetnice bune* (ur. Josip Adamček). Zagreb : Arhiv Hrvatske, Povijesni muzej Hrvatske, 1973, str. 15-18.
- Šercer, Marija: *Oružje u prošlosti*. Zagreb : Povijesni muzej Hrvatske, 1980.
- Tancik, Ferdinand: *Orožje in bojna oprema od naselitve Slovencev do konca 17. stoletja : razstava v Narodnem muzeju*. Ljubljana : Narodni muzej, 1971.

Vilfan, Sergij: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog, II. zvezek, Družbena razmerja in gibanja*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1980.

Vrišer, Sergej: *Renesančni viteški nagrobniki v Sloveniji, Zbornik za umetnostno zgodovino*. Nova vrsta, VII, 1965, str. 195-204.

In der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts wurde für Harnische folgendes Vokabular verwendet: *Pantzer Hembd, Harnisch, Drappharnisch, Russtung, Khurraß*.

Für die Helme kommt in den Quellen nur die *Sturmhaube* vor. Es steht außer Zweifel, dass der Adel auch andere Helmtypen verwendete, die infolge der spezifischen Aufzeichnung in den Nachlassenschaftsinventaren nicht besonders erwähnt werden.

Den krainischen Adeligen standen in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts folgende Waffen zur Verfügung: Reitschwert, Degen, Stechlanze, Säbel, Stilett, Streithammer, Lanze, Pistole und höchstwahrscheinlich auch Karabiner.

Und wie traten die krainischen Adeligen im Schlachtfeld auf? Der Harnischtyp und seine Vollständigkeit hingen von mehreren Faktoren ab: von der finanziellen Lage des Adeligen, von den gesellschaftlich bedingten Vorstellungen und Forderungen sowie von der militärischen Stellung des Adeligen im Heer.

Aufgrund des oben Gesagten stellten wir fest, dass der krainische Adel zwischen 1580 und 1590 (im Schnitt) folgende Rüstung hatte: halbschwere Pferderüstung mit Sturmhaube, Reitschwert, Stechlanze und mindestens zwei Pistolen.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Die persönliche Rüstung der krainischen Adeligen am Ende des 16. Jahrhunderts

Als grundlegende Archivquelle zur persönlichen Rüstung des krainischen Adels wurden die Hinterlassenschaftsinventare herangezogen, weil diese eine Anzahl von Angaben über die Waffen auf den Schlössern einzelner Adeliger enthalten.